

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ЧИННИКА НА ДОСЛІДЖЕННЯ РИТОРИКИ ТА РИТОРИКОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

УДК 378:808.5](4)"200"

ЩЕРБАКОВА Олена Анатоліївна,кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу теорії та методології
гуманітарної освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України

У статті зауважено на декількох важливих компонентах впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття. Приділено відображенню надбань європейської риторики в методичних розробках українських педагогів-риторів. У виклад ховано досвід авторки в підготовці до участі в Міжнародній конференції «Риторика в Європі» (м. Саарбрюккен, 8–13 жовтня 2013 р.).

Ключові слова: євроінтеграційний чинник, риторикознавчі дослідження, риторика як навчально-виховна дисципліна, риторикознавчі дисципліни.

Постановка проблеми та її актуальність. Задля вирішення багатьох проблемних питань щодо забезпечення якості сучасної вищої освіти, за положеннями першої Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 25–26 жовтня 2012 р.) [5], рекомендовано здійснити кроки з підвищення ефективності навчання, викладання й оцінювання. Йдеться про запровадження результатного (компетентнісного) підходу за проектом Тюнінг і на основі Національної рамки кваліфікацій (НРК) та Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), а також про розвантаження від переважно навчальної роботи та активізацію дослідницько-інноваційної діяльності викладачів, розвиток навчання через дослідження та самостійну роботу студентів.

Дослідження нами проблеми підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу дозволяє виявити деякі вузлові моменти у вирішенні цього питання. На нашу думку, без ґрунтовного вивчення ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторикознавчих дисциплін (з їхніми скарбами прадавньої пам'яті людства та можливостями багатоманітного і різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію) у визначених нами координатах важко говорити про позитивні зрушення щодо якості вищої освіти та формування елітарної риторичної особистості початку ХХІ ст. – людини морально зрілої, усебічно розвиненої, риторично освіченої, професійно компетентної, фахово і творчо реалізованої, соціально активної, матеріально забезпеченої, свідомо відповідальної за свої риторичні чинки перед прийдешніми поколіннями.

Євроінтеграційний чинник цього питання дозволяє виявити деякі важливі компоненти щодо його впливу на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття. Серед них і можливість долучитися до вивчення кращих здобутків провідних фахівців у цій сфері знань і старань людства, зберігаючи при цьому своєрідність національних риторичних традицій у викладанні риторики й здійсненні риторикознавчих досліджень.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Дослідженню риторики у вищій школі присвячені праці

Н. Голуб [1; 2], де риторика розглянута як розділ курсу сучасної української літературної мови, що має ефективній гармонійній українськомовній комунікації в педагогічній сфері, сприяє успішній організації навчально-виховного процесу і формуванню риторичної компетенції.

Великий розділ «Риторика у навчальному процесі» має збірник «Сучасна педагогічна риторика: теорія та практика, міжпредметні зв'язки» [6, с. 103–194] за редакцією Т. Космеди; проте в ньому більшість статей українських авторів не дотична до нашої теми і має обмежений характер. До детальнішого аналізу цих та інших праць ми повернемося у наступних студіях. Найважкий інтерес до означеної проблематики постійно виявляють і такі знані в Україні науковці, як С. Абрамович, Л. Мацько, Г. Сагач, М. Чікарькова та ін. Його проявлено також у публіцистичних і навчально-методичних розробках українських педагогів-риторів.

Мета статті. Виявити й окреслити деякі важливі компоненти впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни в системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст. з огляду на досвід авторки статті в підготовці до роботи Міжнародної конференції «Риторика в Європі» (м. Саарбрюккен, 8–13 жовтня 2013 р.); приділити увагу відображенню надбань європейської риторики в методичних розробках українських педагогів-риторів.

Виклад основного матеріалу. Вияв важливих компонентів впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни в системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., як на наше переконання, доцільний у контексті вивчення ролі, значення, місця і потенціалу риторикознавчих дисциплін у визначених координатах. Межа нинішніх століть і тисячоліть презентує сучасну риторичну як універсальну царину гуманітарного знання, яка дедалі впевненіше стає дорогоцінним надбанням багатих культурно-освітніх закладів України і світу. До її вивчення прикута увага багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та викладачів. Риторика, значення якої сьогодні важко переоцінити, є комплексною наукою, що інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію та естетику, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, культурологію та теорії масових і соціальних

«комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Вона є наукою про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини – такі закони, що визначають ефективність, переконливість, доцільність, виразність її життєдіяльності.

Вияв важливих компонентів впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни в системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст. полягає і в можливості долучитися до вивчення кращих здобутків провідних фахівців у цій сфері знань і старань людства, зберігаючи при цьому своєрідність національних риторичних традицій у викладанні риторики й здійсненні риторикознавчих досліджень. Науковці та педагоги мають доступ до сучасної оригінальної та перекладної фахової літератури з риторики таких більше чи менше знайомих у світі європейських вчених і практиків у цій галузі, як К. Бредемайер («Чёрная риторика. Власть и магия слова»), Х. Леммерман («Уроки риторики и дебатов», «Учебник риторики»), Х. Л. Рамірес («Поновлення риторики як основи громадянства і освіти»), І. Томан («Мистецтво говорити») та інших. Привертає увагу видання «Промови, що змінили світ» (2009 р.), але воно, як і наведені назви в цьому абзаці, не має відношення до методичних розробок, а презентує перекладені з російської мови промови найвидатніших людей світу, зокрема європейців. Риторикознавчих книг-підручників чи посібників, та ще й українськомовних, не так багато видано в Україні за останні десять–двадцять років.

Визначальним фактором щодо євроінтеграційного впливу на вивчення ролі, значення, місця і потенціалу риторики в європейських країнах вбачаємо можливість особисто долучитися до обговорення риторикознавчих питань у рамках міжнародних форумів. Цього року відбулися: XVII Міжнародна науково-практична конференція в Росії «Современная риторика в общественно-речевой педагогической практике» (Москва, 30 січня – 1 лютого 2013 р.) та П'ята міжнародна конференція з риторики в Іспанії (Барселона, 25–27 березня 2013 р.).

Проведення Міжнародної конференції «Риторика в Європі» заплановано в Німеччині на цей рік, оскільки він вважається ювілейним в історії дисципліни (387 року до Р. Х., або 2400 років тому, Ісократ заснував свою школу риторики та філософії). Допоки йдеться про підготовку до її роботи (матеріали надіслані, тема і резюме виставлені на сайті Університету землі Саар) [3]. Цей захід організовано Інститутом європейської риторики (Німеччина) (нім. – Europäisches Institut für Rhetorik (EIR), франц. – Institut Européen de Rhétorique (IER)), який очолює професор Н. Гутенберг (Norbert Gutenberg). В організації та проведенні конференції «Риторика в Європі» беруть участь (далі – мовою оригіналу. – О. Щ.) Universität des Saarlandes / Université du Luxembourg / Europäische Akademie Otzenhausen. У конференції золотослилися виступити, подати доповіді на панелі чи відвідати семінари 180 дослідників із 120 університетів 30 країнах світу. Форум присвячено інтернаціональній і міждисциплінарній риторичі; він має на меті ініціювати широке відображення різнобічних актуальних для нашого часу проблем кризь призму риторичної галузі. У запрошенні на конференцію відмічається також, що серед чисельних проблем сьогодення – медіальних, міжкультурних, міжособистісних – риторичі належить вирішальне значення в передачі ключових кваліфікацій – «навичок спілкування».

Дослідження в риторичі (з європейською перспективою) означає розвідку риторики, діакронії та синхронії як дисципліни і практики спілкування в аспекті «interculturalism» і «transculturalism». На цьому форумі будуть представлені секції (розділи): вступ і навчання; риторика, переклад і міжкультурна комунікація; медіа-риторика; риторика і політика; судова риторика, голіметика; риторика і релігія, питання мовлення і віри, аргументація; риторика і філософія. Так, приміром, у роботі секції № 1 («Говорити та навчатися») заявле-

ні дослідники з дванадцятиох країн світу – Норвегії, Литви, Бразилії, США, Німеччини, Греції, Іспанії, України, Португалії, Нідерландів, Ізраїлю й Італії (перелік країн подано за порядком згадування їх у програмі конференції. – О. Щ.) [7].

Перелік наукових зацікавлених риторів початку XXI ст. і третього тисячоліття (імена і прізвища учасників секції наведено в оригіналі, за програмою конференції. – О. Щ.) доволі широкий:

- Вивчення другої мови як мистецтво характеру (Ove Bergersen, Норвегія);
- Риторика як предмет викладання в рамках філологічної підготовки на факультеті гуманітарних наук університету м. Вільнюса (Skirmante Birzietiene, Латвія);
- Риторика нових технологій у сучасному суспільстві: навчальні інструменти в контексті викладання у школі (Janaina Garcia, Бразилія);
- Риторичний підхід до викладання Шекспіра в середній школі (Kassandra Hammer, США);
- Викладання риторики та «навчання навчанню» (Karin Kröninger, Німеччина);
- Європейський горизонт національної освіти в риторичі Ніколая Грунтдвіга. Навчальне бачення концепції (Alexander Meier, Німеччина);
- Роль оратора: поради Неофітоса Вамваса стосовно виступів перед аудиторією (Christina-Panagiota Manolea, Греція);
- Риторичні аспекти викладання в Європейському просторі вищої освіти (Conception Naval, Іспанія);
- Риторичний аналіз етики та пристрасті в педагогічній промові (Glauria Janaina Santos, Бразилія);
- Попередні заходи щодо створення риторичних навичок молоді пізньої античності та їх застосування в європейській практиці сучасної школи (Georgios P. Tsomis, Греція);
- Чи був Ваш поганий викладач гарним ритором? На основі видання «Рідна мова» Джозефа Джакото (Vincenzo B. Vicenzi, Португалія);
- Які риторичні техніки допоможуть зробити так, щоб аудиторія запам'ятала повідомлення? Сучасний аналіз підручників публічних виступів англійською та нідерландською мовами (Martijn Wackers / Jong de Jaar / Bas Andeweg, Нідерланди);
- Офіційний лист як поєднання трьох жанрів (Battzion Yemini, Ізраїль);
- Належне використання дебатов як показник здорового суспільства (Adelino Cattani, Італія).

Як бачимо з наведених прикладів, переважна частина заявлених тем стосується проблематики вищої школи різних країн світу, тож можна буде з'ясувати головні тенденції з підвищення якості й ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у системі вищої освіти у присутніх на форумі промовців.

Бажання глибшого аналізу тільки-но започаткованої наукової проблематики спонукало шукати місця й осередки людей-однодумців, де можна було презентувати свою тему, обговорити її із зацікавленими колегами і представити сьогорішнім дослідникам риторики праці українських педагогів-риторів. Подана нами тема (французькою мовою) – «Aspect de l'intégration européenne de l'étude de la rhétorique comme une discipline éducative dans le système de l'enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début de XXIe siècle» [8] (у програмі на сайті університету виставлена назва німецькою мовою – «Eurointegrationsaspekt der Studie der Rhetorik als pädagogischen Disziplin im Hochschulbereich humanitärer Ausbildung der Ukraine Beginn des XXI Jahrhunderts») [7]. Вона присвячена дослідженню вищої як навчально-виховної дисципліни в системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст. Наші презентаційні матеріали надіслані організаторам конференції і найближчим часом з ними можна буде ознайомитися на сайті форуму.

З метою виконання завдання виявлення й окреслення деяких важливих компонентів впливу євроінтеграційного чинника на подане дослідження приділимо увагу відображенню надбань європейської риторики в

методичних розробках українських педагогів-риторів. За останнє десятиріччя світ побачили українськомовні видання і перевидання з назвами: «Риторика», «Риторика загальна та судова», «Риторика: майстерність переконання», «Судова риторика», «Ділова риторика», «Прокурорська риторика», «Сучасна риторика», «Риторика вчителя-словесника», «Риторика, культура та техніка мовлення вчителя-логопеда», «Основи риторики», «Основи педагогічної риторики», «Ораторське мистецтво. Постановка голосу й мовлення», «Мистецтво презентації», «Основи ораторського мистецтва», «Основи ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії», «Риторична майстерність», «Сучасна риторика», «Українська риторика», «Еристика», «Сценічна мова», «Культура усного слова», «Якісне мовлення», «Майстерність мовлення дикторів і телеведучих», «Мовленнєва комунікація». Переважна більшість із них – звичайно ж, із назвою «Риторика».

Таким чином, на сьогоднішній день виявлено 25 найменувань курсів, які й складатимуть основу риторикознавчих дисциплін вищої школи України початку ХХІ ст. Навчально-методичні розробки з цими назвами (посібники, підручники, словники, хрестоматії, практикуми, збірки тестових завдань) призначені для студентів ВНЗ – майбутніх юристів, правників, філософів, дипломатів, журналістів, редакторів, філологів, психологів, педагогів, менеджерів, рекламистів, економістів, артистів та ін.

Чималу увагу в своїх методичних розробках українські науковці-ритори приділяють висвітленню надбань європейської риторики. Так, наприклад, у модулі державного стандарту «Риторика», вміщеному в навчальному посібнику Любові та Оксани Мацько «Риторика» [4, с. 304] виділено блок «Античні джерела риторики». У ньому закладено розгляд таких питань, як: міфологічні витoki красномовства, передумови виникнення риторики у Стародавній Греції, подальший розвиток риторики у Давньому Римі, внесок найвидатніших ораторів античності (Перикла, Лісія, Горгія, Ісократ, Демосфена, Сократа, Платона, Аристотеля, Марка Туллія Цицерона, Марка Фабія Квінтіліана, Тацита, Тертуліана, Августина Аврелія, Василя Кесарійського, Іоанна Златоустого й багатьох інших промовців і проповідників), життєдіяльність яких мала незаперечний вплив на становлення світської та церковно-богословської риторики й ораторського мистецтва на наших вітчизняних теренах.

Із надбаннями європейської риторичної спадщини тісно пов'язаний практично кожний пункт із низки історико-теоретичних і прикладних питань (із їхніми подальшими – сучасними – інтерпретаціями), котрі розглядаються під час вивчення риторикознавчих дисциплін (і супроводжують студентів ВНЗ на кожному кроці їхнього навчання – від першого й до останнього курсу). Йдеться про:

- вправність із техніки мовлення та постановки голосу професійного мовця;
- тренування у творенні власних промов і виразне читання зразків ораторської прози;
- показники класичного риторичного канону та складники моделі ораторської діяльності;
- методика й етапи підготовки публічного виступу;
- компоненти структури ораторського твору та якості хорошого оратора;
- уявлення про риторичний ідеал і специфіку системи образів ораторів античності;
- особливості жанрової палітри мистецтва красномовства та риси важливих риторичних категорій;
- стилі ораторських промов та ознаки їх майстерності;
- принципи конструктивної взаємодії оратора зі співрозмовниками та критерії оцінки риторичної культури мовця тощо.

Вважаємо важливим наголосити в даному контексті на необхідності вивчення досвіду інших країн світу, а разом – збереженні своєрідності національних рито-

ричних традицій у викладанні риторики й ораторського мистецтва для майбутньої еліти України.

Усе це (та багато інших чинників) свідчить на користь не до кінця оціненого, але потужного потенціалу риторики (з її скарбами правдивої пам'яті людства і можливостями багатоманітного та різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію), формування елітарної риторичної особистості початку ХХІ ст. – людини морально зрілої, усебічно розвинутої, риторично освіченої, професійно компетентної, фахово і творчо реалізованої, соціально активної, матеріально забезпеченої, свідомо відповідальної за свої риторичні вчинки перед прийдешніми поколіннями.

Висновки. На підставі проведеного аналізу було виявлено й окреслено деякі важливі компоненти впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни в системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст., а також приділено увагу відображенню надбань європейської риторики в методичних розробках українських педагогів-риторів.

Наголошено й на необхідності збереження своєрідності національних риторичних традицій у викладанні риторики й ораторського мистецтва для майбутньої еліти України. У викладі використано авторські матеріали, підготовлені для участі у згадуваній конференції.

Порушені питання є надзвичайно важливими для вивчення ролі, значення, місця і потенціалу риторики у визначених координатах. Сподіваємося, що обговорення презентованої тематики сприятиме поглибленому осмисленню виявлених на сьогодні проблем у нашому подальшому дослідженні з підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентісного підходу.

Список використаних джерел:

1. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 408 с.
2. Голуб Н.Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах / Ніна Борисівна Голуб: дис... д-ра наук: 13.00.02. – К., 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/355875.html>; <http://www.disslib.org/teoretyko-metodychni-zasady-navchannja-rytoryky-u-vyshchychk-pedahohichnykh-navchalnykh.html>
3. Международная конференция «Риторика в Европе, 2013». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-saarland.de/index.php?id=31015>.
4. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. – К.: Вища школа., 2003. – 311 с.
5. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 25–26 жовтня 2012 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/pdf/conf_final_recom.pdf
6. Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки: 36. наук. пр. за мат. наук. семінару / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ / Т. А. Космеда (відп. ред.). – Л.: ПАІС, 2007. – 268 с.
7. Shcherbakova Olena. Aspect de l'intégration européenne de l'étude de la rhétorique comme une discipline éducative dans le système de l'enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début de XXle siècle / Olena Shcherbakova. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Sektionen_1-8Sektion_1_komplett.docx
8. Shcherbakova Olena. Eurointegrationsaspekt der Studie der Rhetorik als pädagogische Disziplin im Hochschulbereich humanitärer Ausbildung der Ukraine zu Beginn des XXI Jahrhunderts / Olena Shcherbakova. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Programm/Aktuelles_Tagungsprogramm.pdf

Щербакова Е. А.

К ВОПРОСУ ВЛИЯНИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОГО ФАКТОРА НА ИССЛЕДОВАНИЕ РИТОРИКИ И РИТОРИКОВЕДЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ НАЧАЛА XXI СТОЛЕТИЯ

В статье рассмотрены некоторые важные компоненты влияния евроинтеграционного фактора на исследование риторики и риториковедческих дисциплин в системе высшего гуманитарного образования Украины начала XXI столетия. Уделено внимание отображению достижений европейской риторики в методических разработках украинских педагогов-риторов. В изложении учтён опыт автора статьи в подготовке к участию в Международной конференции «Риторика в Европе» (Саарбрюккен, 8–13 октября 2013 г.).

Ключевые слова: евроинтеграционный фактор, риториковедческие исследования, риторика как учебно-воспитательная дисциплина, риториковедческие дисциплины, достижения европейской риторики.

Shcherbakova Olena

EUROPEAN INTEGRATION AS A FACTOR INFLUENCING THE RESEARCH OF RHETORIC IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN HIGHER HUMANITARIAN EDUCATION AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The article focuses on the rhetoric as an educational subject in the system of higher humanitarian education in Ukraine at the beginning of the 21st century. The problem under consideration is studied from the standpoint of Euro-integration factor. The author aims at revealing the existing achievements of European rhetoric in methodical works written by Ukrainian pedagogues of rhetoric.

Keywords: Euro-integration factor, rhetoric investigations, rhetoric as an educational subject, achievements of European rhetoric.